

A Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai Egy kiállítás margójára

A Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulója alkalmából időszaki kiállítást rendezett a Magyar Hadtudományi Társaság 2025. október 15. és december 10. között *A Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai* címmel a Nemzeti Közszerológati Egyetem Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campusán. A kiállítás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ és a Nemzeti Közszerológati Egyetem Egyetemi Könyvtár összefogásával valósult meg, azzal a céllal, hogy a bicentenáriumon emléket állítsunk azon akadémikusoknak, akik életük egy hosszabb szakaszában hivatásos katonaként szolgáltak. A kiállítás kurátora e sorok írója volt.

A megnyitóra október 15-én az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar könyvtárában került sor népes közönség jelenlétében. A vendégek között volt egyebek mellett dr. Kovács László vezérőrnagy, az NKE tudományos rektorhelyettese és

1. ábra.

A kiállítás megnyitója (a képen háttal Padányi József, jobbján Deli Gergely, szemben Monok István és Czermann János, mögöttük Kovács László)

(Fotó: Szilágyi Dénes)

dr. Lippai Péter dandártábornok, a HHK dékánja. A megjelenteket előbb dr. Deli Gergely, az egyetem rektora köszöntötte, majd dr. Czermann János a Honvédelmi Minisztérium humánpolitikáért felelős helyettes államtitkára méltatta a hadtudósoknak a honvédelemben betöltött fontos szerepét, kiemelve, hogy „ha a tudás a hűséggel és felelősséggel párosul, akkor az valódi nemzetvédelmi erő. A haza védelme a szellemben kezdődik, és a cselekvésben válik teljessé.” Őt követően dr. Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója beszélt a Magyar Tudományos Akadémia gazdag intézményrendszeréről, a tudományos szemléletek különbözőségének és együttműködésének fontosságáról. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára valamennyi szakkönyvtárral, közöttük a Nemzeti Közzolgálati Egyetem könyvtárával is együttműködik – mondta. Így jöhetett létre ez a kiállítás is. Végül Mészáros Zoltán az NKE Könyvtár főigazgatója emlékeztetett a Ludovika Akadémia tudós könyvtárfejlesztőire, különös tekintettel Pilch Jenő ezredesre, 1918-tól az MTA tagjára, aki a Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtárának alapítója-vezetője és a vidéki katonai könyvtárak főfelügyelője volt, emellett 1912 és 1921 között a Ludovika Akadémia könyvtárát is vezette. A megnyitót követően prof. dr. Padányi József ny. vezérőrnagy, a Katonai-műszaki Doktori Iskola vezetője mutatta be a kiállított dokumentumokat és képeket az érdeklődőknek.¹

A tárlat a Magyar Hadtudományi Társaság 2025. március 28-i küldöttgyűlésén elfogadott Szontagh Gusztáv-Projekt keretében jött létre, amely egyik célként a Katonai Terminológiai Értelmező Szótár aktualizálását, a másik célként az Akadémia alapításának 200. évfordulójára egy magyar hadtudósokról készítendő kiállítás rendezését tűzte ki. Ez utóbbi keretében prof. dr. Padányi József, prof. dr. Balla Tibor és e sorok írója előbb „kiszűrte” az MTA Könyvtár által a 200. évfordulóra létrehozott, az összes valaha volt akadémikus tömör életrajzi és legfontosabb bibliográfiai adatait tartalmazó honlapról (<https://akademikus.mta.hu>) a szóba jöhető akadémikusok személyét. Annak a dilemmának az eldöntésében, hogy kit tekintünk katona akadémikusnak, csak a hadtudósokat vagy esetleg olyan, hosszabb ideig hivatásos katonaként szolgálókat is, akik más tudományterületen lettek az MTA tagjai, az elődök, Markó Árpád és Ács Tibor munkái segítettek.

Markó Árpád (1885–1966), az 1948-ban levelező tagságától megfosztott hadtörténész 1964-ben elkészítette *A Magyar Tudományos Akadémia hivatásos katonatagjai megalapítása óta a második világháborúig* című összeállítását (saját magát is beleírva!), amely azonban nyomtatásban nem jelent meg. Megőrződött azonban a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában és az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában.² Ez a több mint száz oldalas gépirat volt munkánk kiindulópontja.

1 Lásd a megnyitóról Kovács Lilla: „Harczas nemzet voltunk, vitéz nemzet vagyunk.” az NKE HHK honlapja 2025. október 16.

<https://hhk.uni-nke.hu/hirek/2025/10/16/harczas-nemzet-voltunk-vitez-nemzet-vagyunk> (Letöltés ideje: 2026. 02. 13.);

Teszler Vendel: A tudás nemzetvédelmi erő – akadémikusok a haza szolgálatában. 2025. október 16. <https://honvedelem.hu/hirek/a-tudas-nemzetvedelmi-ero-akademikusok-a-haza-szolgalataban.html> (Letöltés ideje: 2026. 02. 13.)

2 Markó Árpád: *Az MTA hivatásos katonatagjai a megalapítása óta a második világháborúig*. Gépirat, 1964 (118 fol.) MTA KIK Kézirattár, Ms 10.511.

Markó 23 katonaakadémikust vett föl gyűjteményébe, s mindenkiről rövid, két-három oldalas életrajzot írt. Emellett nagy haszonnal forgattuk Ács Tibor (1931–2021) hadtörténész munkáit, aki Markó után a legtöbbet tette a magyar hadtudomány és az MTA kapcsolatainak, a reformkori és a dualizmus kori katona akadémikusok élete és munkásságának feldolgozásában, nagyban hozzájárulva ahhoz, hogy a hadtudomány 1994-ben a IX. Osztály kebelében önálló bizottságot alakíthattott, s újra elfoglalhatta az őt megillető helyét az Akadémián.

A mi válogatási szempontunk nem teljesen egyezett Markóéval, több nála szereplő akadémikust (Zách János Ferenc csillagász, Habsburg Rudolf trónörökös főherceg, Kisfaludy Sándor költő) elhagytunk, lévén, hogy mi csak a 10 évnél hosszabb hivatásos katonai pályafutással rendelkezőket vettük számításba, a parttalanságot, a más tudományágak és -területek művelőinek kisajátítását elkerülendő. Ugyanakkor bővítettük is a Markó listáját: bekerült Széchenyi István, mint alapító, akit 1838-ban tiszteleti taggá is megválasztottak, Duka Tivadar, Martin Lajos, Tóth Ágoston, Varga Lajos és természetesen a két, 1945 utáni katona akadémikus: Király Béla és M. Szabó Miklós.

A katona akadémikusok névsora a taggá válás időpontjával:

Asbóth Lajos (1863: levelező tag);
 Baritz György (1832: levelező tag);
 Gyalóky Jenő (1926: levelező; 1936: rendes tag);
 Duka Tivadar (1863: levelező; 1900: tiszteleti tag);
 Habsburg–Lotaringiai József Ágost (1917: tiszteleti tag);
 Habsburg–Lotaringiai József Károly (1888: tiszteleti tag);
 Hollán Ernő (1858: levelező; 1861: rendes; 1872: tiszteleti tag);
 Kállay Ferenc (1832: levelező; 1832: rendes tag);
 Kápolnai Pauer István (1881: levelező tag);
 Király Béla (2004: külső tag);
 Kiss Károly (1831: levelező; 1840: rendes tag);
 Korponay János (1844: levelező tag);
 Kőszeghi-Mártony Károly (1847: levelező tag);
 Lakos János (1832: tiszteleti tag);
 Maggiorotti, Andrea Leone (1934: külső tag);
 Markó Árpád (1934: levelező tag);
 Martin Lajos (1861: levelező tag);
 Mészáros Lázár (1844: levelező tag);
 Pilch Jenő (1918: levelező, 1935: rendes tag);
 Rónai Horváth Jenő (1888: levelező; 1910: rendes tag);
 M. Szabó Miklós (2001: levelező; 2007: rendes tag);
 Széchenyi István (1838: tiszteleti tag);
 Szontágh Gusztáv (1832: levelező; 1839: rendes tag);
 Tanárky Sándor (1837: levelező; 1838: rendes tag);
 Tóth Ágoston (1871: levelező tag);
 Varga Lajos (1940: levelező tag).

A hosszas mérlegelés után kiválasztott 26 akadémikus életében közös volt tehát a katonai pálya. Nem mindegyikük volt a hadtudomány művelője. Akad közöttük zoológus, műfordító, filozófus, őstörténész, matematikus és nyelvész. Azonban a legalább 10 esztendőnyi hivatásos szolgálattal rendelkező természettudósok és társadalomtudósok bemutatását is büszkén emeltük be a kiállításba, mert – nem kisajátítva őket – mi is magunkénak valljuk teljesítményüket, munkásságukat.

A kiválasztást követte a 26 akadémikus portréjának felkutatása, majd legfontosabb nyomtatott műveik és kéziratos hagyatékuk bibliográfiájának összeállítása. A közel 300 tételből álló lista minden egyes darabját egyesével kézbe vettük és átnéztük az MTA Könyvtára és Kézirattárában, amelynek vezetője, Monok István főigazgató és munkatársai mindvégig támogatták és segítették munkánkat. Ezúton is köszönet érte! Végül 29 db kézirat és 13 db könyv kölcsönadását kértük MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatójától, aki készségesen hozzájárult a kiválasztott dokumentumok átszállításához és kiállításához. Ez az anyag képezte a kiállítás alapját, amelyhez a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Egyetemi Könyvtára is adott jónéhány könyvet, folyóirat különnyomatot.

Az MTA Könyvtárából és Kézirattárából került a tárlókba az akadémikusok által írott könyvek egy része, és kivétel nélkül onnan valók a kéziratok (feljegyzések, naplók és levelek). Egyebek közt először láthatták kiállítva a látogatók Kiss Károly 1832-ben saját kezével írt hadi műszógyűjteményét és az ő szerkesztésében 1843-ban nyomtatásban megjelent *Hadi műszótár* című munkát, Tanárky Sándor 1839-ben a Magyar Tudós Társaságnak küldött misszilisét ugyancsak a hadi műszavak ügyében, Baritz György Széchenyi Istvánhoz írt levelét 1834-ből, Szontagh Gusztáv önéletrajzi

2. ábra.

A kiállítás egyik tárlója, középen az 1843-ban megjelent *Hadi műszótár* és annak kéziratos előzményei (Toldy Ferenc fogalmazványa a szótár ügyében, alatta Kiss Károly hadi műszógyűjteménye 1832-ből)

(A szerző felvétele)

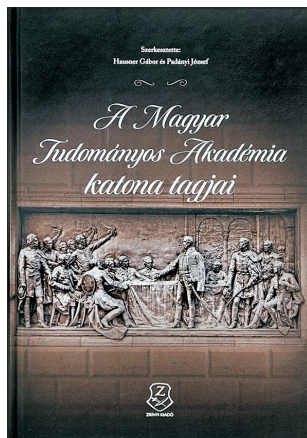
jegyzeteit, Lakos János kézírásos véleményét „A stratégia elvei” c. fordításról 1836-ból, Mészáros Lázár leveleit Szontagh Gusztávhoz, Markó Árpád már említett *A Magyar Tudományos Akadémia hivatásos katonatagjai megalapítása óta a második világháborúig* című gépiratát és még hosszan lehetne sorolni a magyar hadtudomány fontos dokumentumait.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk a 26 akadémikusról készült igényes kiállítású portrésorozatot, amely kiállításunk egyik érdekessége volt, s talán a legnagyobb visszhangot keltette. Ezek változó technikájú, méretű és kvalitású eredetijeit is a fenti intézmények valamelyike őrzi, onnan kaptuk meg digitális reprodukciójukat. A portrékat a HHK egy volt munkatársa, kedves barátunk, Sági Lajos ny. alezredes a mesterséges intelligencia segítségével dolgozta fel a könyvtárfolyosón kiállított egységes méretben és formában (az MI összes „gyermekbetegségével”, mint például a kitüntetések, rendfokozatok átrajzolása), szimbolikusan kifejezve a hagyomány és az újítás, az erudíció és az innováció szoros összefüggését, azt, amit kiválasztott hőseink is egész pályafutásukkal, életművükkel képviseltek.

A kiállításról színes katalógus is készült a 26 akadémikus rövid életrajzával és AI által rajzolt portréival.³ A tárlattal kapcsolatos kutatómunka az alapját képezte az azóta a Zrínyi Kiadó jóvoltából megjelent, a katona akadémikusok részletes életrajzát, katonai és tudományos pályáját bemutató gyönyörű kiállítású albumnak, amely a Magyar Hadtudományi Társaság és az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága közreműködésével valósult meg, mintegy a 2025. évi Szontagh Gusztáv-Projekt betetőzéseként.⁴

3. ábra.

*A katona akadémikusokról
a magyar hadtudós társadalom
összefogásával készült album borítója*

A 26 katona akadémikus szellemi öröksége több ezer kötet, cikk és tanulmány, amely oevre-ből felrajzolhatók a magyar hadtudomány főbb témái és irányai. Mit mond el a 26 katona tudós története a magyar hadtudományról? Először is azt, hogy az születése pillanatától egybeforrt a magyar tudományosság egésze és a nemzeti katonaság alakulásával. Az akadémia a kezdetektől befogadta és elismerte létjogosultságát a nemzeti törekvések, köztük a magyar katonai nyelv és vezénylet alakításában. Kiss Károly és Mészáros Lázár életpályája, az önálló magyar haderő (az 1848/49-es honvédség) megteremtésében játszott szerepük jól mutatja a tudományos gondolkodás jelentőségét, történelmet alakító erővé válásának lehetőségét.

3 *A Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai.* Az MTA Könyvtár és Információs Központ és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Egyetemi Könyvtár közös kiállítása az Akadémia alapításának 200. évfordulójára. Kiállítási katalógus. Készítette: Hausner Gábor. A bevezetőt írta: Padányi József. Budapest: NKE HHK, 2025.

4 Hausner Gábor, Padányi József (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai.* Budapest: Zrínyi Kiadó, 2026. Egy mutatóványt belőle lásd e számunkban, a 127–138. oldalakon.

A második észrevétel, ami a kiállítás kapcsán megfogalmazható: a magyar hadtudomány a kezdetektől (Zrínyi Miklóstól a reformkor hadtudósait beleszámítva napjainkig) adaptív, fontos és jelentős részét képezi a nemzetközi hadtudomány befogadása, a legjelentősebb munkák fordítása és interpretációja. A kiállításban is említést kapott Károly főherceg *Grundsätze der Strategie (A stratégia alapelvei)* című munkájának Tanárky Sándor-féle, kéziratban maradt fordítása, amely végül Tanárky korai halála miatt, az eredetileg a fordítást az Akadémia megbízásából bíráló Kiss Károly átültetésében látott napvilágot két évtizeddel később,⁵ de utalhatunk itt Napóleon művei, Jomini és Clausewitz munkájának fordításaira, feldolgozásaira is.⁶ A Magyar Tudós Társaság által tervszerűen hirdetett fordítási program⁷ a magyar vezényleti nyelv és a magyar katonai oktatás keltette igényvel állt szoros összefüggésben, és ugyanez hívta életre a magyar katonai műnyelv megalkotásának az igyekezetét a reformkorban. Ez utóbbit Tanárky Sándor javaslatára 1839-ben vette föl tervei közé az Akadémia, s a magyarítandó hadtudományi műszavak betűrendben történő összeírásával Tanárky vezetésével Lakos Jánost, Baritz Györgyöt, Kiss Károlyt és Szontagh Gusztávot bízta meg, figyelmükbe ajánlva a francia hadtudományi műnyelvet és a már meglévő magyar kifejezéseket, valamint a magyar nyelv grammatikai tulajdonait. A munkálatokat Tanárky halála után Kiss Károly irányította, aminek az eredményeként jelent meg 1843-ban az első magyar *Hadi műszótár*. A katonai műszavak magyarítása napjainkban ismét napirendre került mind az MTA, mind a Magyar Honvédség részéről, ehhez kíván hozzájárulni a Magyar Hadtudományi Társaság is a 2015-ben kiadott Katonai Terminológiai Értelmező Szótár megújítása munkálataiba való bekapcsolódással (Szontagh Gusztáv-Projekt).

A számba vett gazdag termésben ezen kívül erőteljes vonulatot képviselnek szinte a kezdetektől az ezredtörténetek, a hadtörténelem, a katonai térképészet, a honvéd tisztképzés és az önálló magyar hadügy szervezési kérdései. A magyar katonai gondolkodás sokszínűségét jelzi, hogy míg Tanárky Sándor a hadtudományt matematikailag leírhatónak, rendszerezhetőnek tartotta, kortársa, Szontagh Gusztáv Jomini álláspontját osztva sokkal inkább művészetnek mondta: „a hadtudomány elvontan tekintve, kevés, igen egyszerű elvekből áll; de alkalmazásában végtelen, s nem tudomány többé, hanem művészet, a művészetnek pedig lángész teremt szabályokat, a hadtudomány e tekintetben a nagy hadvezérek hadi munkálatairól elvont elmélet. Eredeti írók ennél fogva, a hadtudományban kivált, csak a vezérek lehetnek, vagy a tábornoki kar azon főtisztjei, kik a fővezérhez közel állanak s terveikben részt

5 Károly főherceg: *A stratégia alapelvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*. Ford. Kiss Károly. I–III. Pest, 1861, 1862, 1863.

6 Például Napóleon emlékiratainak Gorgaud és Montholon tábornagyok által kiadott első edíciója 1823-ban jelent meg Párizsban. Szontagh Gusztáv a *Tudománytár* 1835-ös évfolyamában közölt belőle hosszú részleteket: *Napóleon az író, s annak emlékirataiból töredékek* címmel *Tudománytár*, 1835 (7): 119–168. Erről és a korai Jomini, valamint Clausewitz recepcióról lásd Forgách Balázs: *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest: Dialóg Campus, 2017, 17–18; Uő: Bevezetés. In. Antoine-Henri Jomini: *A hadművészet kézikönyve*. Ford. Tótfalusi Ágnes. (Pro Militum Artibus) Budapest: Ludovika, 2024, 19.

7 Fesztetits László gróf (1785–1846) 1826-ban 10.000 forintos adományt tett a Magyar Tudós Társaságnak, azzal a meghagyással, hogy annak évi kamatját egy hadtudományi munkák fordításán dolgozó tagra kell fordítani.

vesznek. Így nyertük a legújabb időben Napóleon, Károly főherceg és Jomini eredeti munkáikat, mikkel e tudomány elmélete haladott.”⁸ Ehhez járultak idővel Clausewitz hazai interpretációi.

Amikor az MTA 200. évfordulójához kapcsolódva a Magyar Hadtudományi Társaság szervezésében elhatároztuk a katona akadémikusok emlékének megörökítését, már javában folytak az Akadémián a bicentenárium előkészületei. Az MTA Könyvtár és Információs Központ létrehozta és feltöltötte az akadémikusok elnevezésű honlapját, és folyt a MTA történetét bemutató kiállítás szervezése és építése. A hivatalos bicentenáriumi tárlat *Varázshatalom – Tudás. Közösség. Akadémia* címmel 2025. május 6-án nyílt meg a Nemzeti Múzeumban. Az öt teremben mindössze egy eldugott említést kapott a hadtudomány. Nem járt jobban a tudományterületet összefogó Hadtudományi Bizottság a *Magyar Tudomány*, az MTA hivatalos folyóirata 2025. évi októberi számában sem, amely az évforduló alkalmából összeállítást közölt az Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályához tartozó tudományterületeknek a magyar tudományossághoz való hozzájárulásáról, Halmai Péter akadémikus, osztályelnök tollából. Ebben mindössze ennyi szerepelt: „E tudományágak köre azóta továbbiakkal, közöttük a politikatudománnyal, a multidiszciplináris hadtudománnyal és a nemzetközi tanulmányokkal bővült. Mindez kivételesen összetett, a többi akadémiai osztálynál heterogénebb tudományterületi portfóliót eredményezett.”⁹

Az MTA-t a katona Széchenyi István alapította, s a Magyar Tudós Társaság tagjai a kezdetektől szükségesnek tartották a magyar nyelvű hadtudomány gondozását, fejlesztését. Az első hadtudóst Kiss Károly személyében 1831-ben választották be soraikba, s 1883-ban a hadtudomány rendszeres művelésére a III. Matematikai és Természettudományi Osztályon belül megalakították önálló szervezeti egységként a Hadtudományi Bizottságot. Az MTA 200 éves jubileuma tehát az önálló magyar hadtudomány két évszázadának ünnepe is. Erre kívántuk kiállításunkkal felhívni a figyelmet.

Hausner Gábor

8 Szontagh Gusztáv: Emlékezés Tanárky Sándor rt. tag felett. A *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, V. Buda, 1842, 207.

9 Halmai Péter: Az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályához tartozó tudományterületek a magyar akadémiai tudományosság szolgálatában 1877–1883. *Magyar Tudomány*, 186 (2025/10): 1880.